

קו העוני/ רוני סומק

בעקבות השיר "קו העוני" נדון בנושא יחסיותו של העוני, נוכחותו בשיר ובמציאות הישראלית.

פתיחה

מהו עוני? איך מודדים אותו? מי מחליט איפה עובר "קו העוני"?
עוני הוא מושג יחסי, ולכן ההגדרה לו שונה מאוד בין ארצות שונות ואפילו באותה ארץ בתקופות שונות. בעקבות שירו של רוני סומק, נחזור לתקופת ילדותו ונראה מה הייתה משמעות העוני אז בהשוואה לימינו, נלמד להעריך את העושר היחסי שבו החברה שלנו כיום חיה, ולצד זאת להיות אכפתיים לא רק לאלה שאכן חיים בחוסר ביטחון כלכלי אלא לפערים החברתיים הגדלים.

הערה כללית: השיעור עוסק בנושא רגיש, לכן יש לנקוט שיקול דעת באשר לאופי הדיון בנושאים הנוגעים לתלמידים עצמם ולאורח חייהם.

מדברים

בקשו מהתלמידים להציע מאפיינים המגדירים אנשים כעניים. אפשר לכתוב את תשובותיהם על הלוח תחת הכותרת: "מיהו עני?". אפשר גם לבצע את הפעילות בצורה מקוונת באמצעות יצירת לוח באתר [Padlet](#).

כיצד ליצור לוח באתר [Padlet](#)?

עליכם לפתוח חשבון באמצעות לחיצה על כפתור ההרשמה. אפשר להירשם באמצעות חשבון גוגל, פייסבוק או מייקרוסופט או באמצעות מייל. אם כבר יש לכם חשבון לחצו על כפתור התחבר. ליצירת לוח חדש לחצו על כפתור [הכן padlet](#). מומלץ להכין את הלוח מראש לפני השיעור ולקבוע בהגדרות (אייקון גלגל שיניים) את המאפיינים השונים שלו: כותרת, תיאור, רקע וצבעים וכן הרשאות (עליכם לאפשר תגובות). בשיעור, שתפו את התלמידים בקישור – אפשרות זו נמצאת בתפריט הסגור מימין למעלה (אייקון שלוש נקודות), ושם אפשר לבחור קבלת לינק לקישור או בדרך אחרת שבה תבחרו. בלחיצה על סמל ה-+ שבתחתית המסך נוסף פתק עליו התלמיד כותב את שמו ואת דבריו. בסיום העבודה תוכלו לייצא את הלוח כקובץ – אפשרות זו מופיעה אף היא בתפריט הסגור. כל תלמיד יכול להוסיף פתק משלו, וכולם רואים את ההצעות של האחרים ([לסרטון הדגמה](#)). אם תראו צורך בכך, תוכלו להציע כמה מאפיינים משלכם לעוני ולהעמידם להסכמת התלמידים (האם מישהו שאין לו יכולת להחזיק רכב נחשב עני? מי שלא יכול לטוס לחו"ל כל שנה? וכדומה).

לאחר איסוף התשובות השונות לשאלה מיהו עני, הפנו את תשומת לב התלמידים לעובדה שהמאפיינים שעלו הם בטווח גדול ביותר: החל בחוסר ביטחון כלכלי מוחלט ומחסור במזון ובקורת גג, ועד לרמת חיים נמוכה יותר משאר החברה, והמסקנה היא שעוני הוא מושג יחסי.

לומדים

הציגו את השיר [קו העוני](#) של המשורר רוני סומק, בקשו מאחד התלמידים להקריא אותו. פתחו בלימוד השיר עצמו: מיהו הדובר בשיר? מהו המקום אותו הוא מתאר? מהם מאפייניו הפיזיים של המקום, כפי שמשקפים בשיר? אם התלמידים לא יאתרו את המידע הזה מתוך השיר בעצמם, כדאי להתעכב על כמה שורות ותיאורים: **הלחם** – "צבעי איפור זולים", הדימוי הזה מביע את חוסר האמון של הדובר לכך שלחם יכול להיות באופן טבעי כל כך עלוב ומעורר סלידה. **זיתים** – בעבר נחשב לאוכל המאפיין עניים בגלל מחירם הזול והיכולת לקטוף אותם מעצים שבסביבה. **מוכר הנפט** – דווקא אינו מאפיין רק עניים, זו הייתה הדרך לחמם בתים גם בשכונות יותר מבוססות. למעטים בלבד הייתה מערכת חימום חשמלית, יקרה. **האדמה הבוצית** – מקום המגורים המוזכר בהמשך בשמו "המעברה" – היה מאולתר ונבנה במהירות ולכן לא נסללו בו כבישים, מה שיצר חוסר נוחות, לכלוך ובעיות נוספות בתקופת החורף. **צריף, מעברה** – המעברות היו שכונות שנבנו בחופזה כדי לשכן את גלי העלייה של שנות ה-50, בשנים שלאחר קום המדינה. המבנים היו מגוונים: אוהלי בד, צריפי עץ או פח ("פחונים"). כמובן ללא בידוד, פעמים רבות ללא חשמל ומים זורמים. את המים היו צריכים לשאת ממכליות מים. להמחשת האווירה אותה מתאר הדובר בשיר, מומלץ להציג להם [סדרת תמונות](#) שצולמו במעברות שונות בארץ. התעכבו על המונח **קו העוני**. מה הייתה משמעותו עבור הדובר בשיר בהיותו ילד במעברה? למה כוונתו באומרו "ומתחתיו הכל נראה עוני"? סכמו בכך שקו העוני הוא מושג חברתי, הוא נדרש לצורך מדדים חברתיים. אך הוא אינו לרונוטי לאדם הפרטי – שהעוני ממלא את כל עולמו. הדובר בשיר הוא בוגר, ומסתכל בצורה רטרוספקטיבית על ילדותו במעברה, שם העוני היה בולט ונוכח.

פעילות בקבוצות

חלקו את הכיתה לקבוצות של 2-5 תלמידים. הפנו אותם לכתבות שנכתבו בתקופות שונות, העוסקות בנושא "קו העוני". מומלץ לקבוע מראש איזה מאמר כל קבוצה תקרא.

בהתאם לרמת הכיתה, כדאי לפתוח בהסבר קצר על אופן חישוב קו העוני כהכנסה ממוצעת לאדם במשפחה, בהשוואה להכנסה הממוצעת בארץ. הכתבות:

[מנין מתחיל קו העוני](#) – כתבה משנת 1983 המזכירה את המושג "לחם שחור, זיתים", כמאפייני העוני בעבר, ומציגה את העוני של תקופת הכתבה כפער ברמת החיים וכבעיה חברתית.

[קו העוני הוא מושג גמיש](#) – כתבה משנת 1970 המציגה את הבעייתיות והקושי בקביעת "קו העוני", כפי שבאה לידי ביטוי בשיר.

[הקו – והעוני](#) – ויכוח בשנת 1984 על משמעות קו העוני, ועל ההחלטה לבחון אותו כרמת הכנסה. מעלה את השאלה איך עוד אפשר למדוד עוני חוץ מאשר באמצעות רמת ההכנסה. [פרשנות: שיטת חישוב קו העוני יוצרת אבסורד שזועק לשמיים](#) – מאמר מאתר גלובס משנת 2017, ובו ביקורת על שיטת חישוב העוני בישראל.

על התלמידים לקרוא את הכתבה ולענות על השאלות בדף העבודה בעקבות הקריאה. מומלץ לעבור בין הקבוצות ולסייע לתלמידים בהבנת הטקסט.

לסיכום קראו לכמה תלמידים להציג את התשובות שלהם בפני הכיתה וערכו דיון קצר בשאלה: מהו העוני?

בדיון בקשו מהתלמידים להשוות בין העוני כפי שעולה במאמרים, לעוני המוצג בשיר, והתמקדו במונחים שעלו: מחסור בביטחון כלכלי ומחסור במזון, אי נוחות קיצונית, לעומת פערים חברתיים.

סכמו את הדיון במידע: האר"ם, הבוחן עוני ברחבי העולם, מגדיר עוני כהכנסה פחותה מ-2 דולר ליום. זהו עוני מוחלט המציג חוסר ביטחון כלכלי. אך עוני הוא גם מושג יחסי, ולכן במדינה שלנו אדם שאינו יכול לקנות לילדיו מעיל לחורף או אולי מפילוסופיה טלפון, נחשב עני. כדאי לציין שישנם גם עניים מבחירה: אנשים שבחרים שאחד מבני הזוג לא יעבוד, או מחליטים ללדת מספר רב של ילדים, ואנשים אלו פעמים רבות שמחים בחלקם אף שהם מוגדרים מתחת לקו העוני.

להרחבה

בעקבות הלימוד, הציעו לתלמידים להמחיש את המורכבות של מושג העוני כפי שעלה מהשיר, הכתבות והדיון האקטואלי, באמצעות יצירת סרטון קצרצר. הסרטון יבטא את המרכיבים הממחישים את העוני. אפשר לחלק את הסרטון לתקופות – עוני בעבר, עוני היום. אפשר להסתפק בהמחשה של השיר על דימויו ודימויי המעברה כפי שהשתקפו בתמונות שצפו בהן.

מומלץ להשתמש בעורך הסרטים של windows, שכיום לא תמיד בא עם מערכת ההפעלה אך ניתן להורדה [מכאן](#). אם אין אפשרות להוריד תוכנות למחשבי בית הספר, יש אפשרות ליצור סרטים באפליקציית התמונות של ווינדוס 10 ומעלה. עורך הסרטים קל להפעלה: לאחר פתיחתו אפשר להוסיף סרטונים ותמונות מן המחשב בכפתור ייעודי, להוסיף מוזיקה, לקבוע את משך הזמן של תמונה או סרט וכן להוסיף כתוביות. התוכנה נגישה מאוד. מומלץ להוריד תמונות וגיפים מראש, למשל מאתרי סטוקים של תמונות כמו [pixabay](#) או [giphy](#). בסרטון אפשר לשלב גיפים, טקסט ופסקול שימחישו את אווירת העוני העולה מן הנלמד. לחילופין, אפשר ליצור מצגת, למשל באמצעות power-point. גם במצגת אפשר לשלב תמונות, טקסט, סרטי וידאו ושמע.

לקריאה נוספת

מילות השיר [קו העוני](#) של המשורר רוני סומק, באתר משרד החינוך
[קו העוני בישראל](#) – באתר מכון ראות, הסבר על השיטה היחסית למדידת העוני
[עוני ואי שוויון בישראל](#) – מאמר באתר המכון הישראלי לדמוקרטיה
[מאמר בעיתון גלובס](#) – ביקורת על שיטת חישוב העוני בישראל מאת דרור מרמור

ערך מוסף

בשיר מוצג המונח "קו העוני" כמושג מנותק שאינו נוגע לחייהם של העניים, אלה שהעוני ממלא את חייהם.

ואכן המדד של "קו העוני" הוא כלי סטטיסטי בלבד, שאינו נוגע ליחידים אך מסייע למדינה בקביעת מדיניות הרווחה. חשוב להכיר בבעיות ובמגבלות של מדד זה, ולהיות אמפתיים לאחרים גם אם יש להם מזון וקורת גג והקושי שלהם הוא "רק" פער חברתי.